

Харківська обласна державна (військова) адміністрація
Департамент науки і освіти
Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради

БІОЛОГІЧНІ НАЗВИ ВУЛИЦЬ ХАРКОВА

Харків

2023

У даній збірці розглядаються питання вивчення топонімів рідного краю, зв'язок краєзнавчих досліджень здобувачів освіти закладів позашкільної освіти з такою цікавою наукою як топоніміка. Представлені перші дослідження біологічних назв вулиць Харкова у розрізі адміністративних районів міста. Призначена педагогам, краєзнавцям, юним дослідникам рідного краю.

Упорядники: Редіна Ольга Володимирівна, методист вищої категорії КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, Щебетова Анна Олександрівна, студентка 4 курсу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Відповідальна за випуск: Сторожук Олена Анатоліївна заступник директора з навчально-методичної роботи Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

**Харківська обласна державна(військова) адміністрація
Департамент науки і освіти
Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради**

БІОЛОГІЧНІ НАЗВИ ВУЛИЦЬ ХАРКОВА

Харків

2023

ЗМІСТ

ВСТУП	
I.Топоніміка і краєзнавство	
II.Використання топонімії для вивчення своєї місцевості	
Список використаних джерел	
Додаток 1.....	
Додаток 2.....	

Знання своєї домівки, знаків своєї малої вітчизни – це знання свого краю, своєї Батьківщини. Це все допомагає нам проникнути в історію нашої України, побачити її героїчне минуле, відчутти сьогоднішнє, бо любов до рідного краю починається з виховання любові і пошани до свого міста, селища, населеного пункту, а все це збагачує наше світосприйняття, виховує в нас любов до нашої великої неосяжної, ще не знаної України!

*А.П. Ярещенко, професор
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ВСТУП

Топоніміка – наука про географічні назви, знання яких є невід’ємною складовою вивчення рідного краю у будь-яких закладах освіти. Крім шкільного курсу географії, значну увагу цьому питанню приділяють у закладах позашкільної освіти, особливо туристсько-краєзнавчого напрямку. Без перебільшення можна сказати, що знання здобувачами освіти географічних назв характеризує їх знання карти, географічної номенклатури. Знання карти особливо важливе в умовах сьогоднішнього дня для військових й тих, хто захищає незалежність України від російської агресії.

Велика виховна та пізнавальна роль географічних назв. У них, як у дзеркалі, відображаються усі зміни, які відбуваються у світі, державі, окремій області тощо. Значні історичні події мали і мають своє місце на карті. Імена видатних особистостей, дослідників різних куточків Землі закріплені в назвах на географічній карті. Багато назв чітко характеризують природні умови (рельєф земної поверхні, тваринний та рослинний світ), особливості населення, його господарської діяльності. Вивчення географічних назв відкриває також великі можливості та міжнародні зв’язки географії з історією, літературою, біологією, народознавством, сприяє глибокому засвоєнню знань з різних наук. Усе вищезазначене має місце у діяльності туристсько-краєзнавчих об’єднань, які діють у закладах позашкільної освіти. Під час проведення походів, екскурсій, експедицій вихованці гуртків

набувають навички роботи з різноманітними видами карт, уміння орієнтуватися на місцевості, знайомляться з історією походження назв населених пунктів, де прокладений маршрут їх подорожей. У процесі проведення навчально-тематичних екскурсій екскурсивод обов'язково повинен знайомити екскурсантів з історією походження назви міста, його площ, вулиць. Це спонукало авторів даної роботи на дослідження біологічних назв міста Харкова, що, на наш погляд, недостатньо вивчене та буде цікавим для учнів, педагогів, краєзнавців, усіх, хто не байдужий до вивчення рідного краю.

Актуальність даної роботи також підтверджується активною діяльністю міської топонімічної комісії, яка своєю працею реалізує закон, постанови щодо декомунізації, дерусифікації географічних назв у Харкові. Так, наприклад, найдовший проспект Харкова – Московський, став проспектом Героїв Харкова, Московський район – Салтівським, Ленінський район перейменували на Холодногірський, Дзержинський – на Шевченківський тощо. Усі ці зміни повинні знати наші діти, вихованці гуртків, а донести нову інформацію до них – обов'язок кожного педагога.

На цю роботу нас націлює Закон України № 7253 від 22 квітня 2023 р. «Про внесення змін до Закону України «Про географічні назви щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України». Проведення краєзнавчих досліджень з вихованцями гуртків про зміни географічних назв, складання топонімічних словників буде цікавою та корисною справою.

I. Топоніміка і краєзнавство

Краєзнавство у закладі позашкільної освіти охоплює велике коло досліджень: вивчення природи та господарства, історії, археології, етнографії, фольклору своєї місцевості. У полі зору краєзнавчих досліджень знаходиться і топоніміка. Ще у 90-ті роки ХХ століття Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді МОН України започаткував проведення всеукраїнської експедиції «Мікротопоніми України» у тісному контакті із Спілкою краєзнавців України та Українським географічним товариством. Безпосередніми організаторами названої експедиції на місцях були центри туризму, станції юних туристів. Тисячі юних краєзнавців Харківщини досліджували історію походження географічних назв рідного краю (див. додаток 1).

Топоніміка корисна у краєзнавчій роботі, по-перше, при вивченні особливостей природного, господарського комплексу того чи іншого регіону, по-друге, вона активізує зацікавленість учнів до вивчення рідного краю, що сприяє формуванню почуття патріотизму за своє місто, село, державу. У використанні географічних назв можна виділити два аспекти: пізнавальний і педагогічний. Пізнавальний аспект багатогранний, бо географічні назви звертають увагу вихованців на сучасні якості об'єкта дослідження та його минуле, тобто топоніми є цінними в історико-географічних дослідженнях. З точки зору педагогіки топоніміка – один з важливих цікавих напрямів краєзнавчої роботи. Назви оточують людину з раннього дитинства, починаючи з назви своєї вулиці, села, міста. З віком світогляд розширюється і дитина пізнає все більше назв. З'являється бажання пізнати, що означає кожна назва. Саме у цьому випадку на допомогу приходять вчитель, керівник краєзнавчого гуртка, які використовуючи місцевий матеріал, зібраний дітьми, розкривають його зміст.

Підсумком роботи з вивчення географічних назв своєї місцевості є складання силами гуртківців топонімічного словника своєї місцевості. Дослідження мікротопонімів своєї місцевості дуже важливе з точки зору не лише наукової, але й виховної роботи з підростаючим поколінням, що сприяє формуванню патріотизму, гордості за свій край, область, Україну.

II. Використання топонімії для вивчення своєї місцевості

Як вже зазначалось, географічні назви характеризують не лише сучасні особливості природи, господарства, населення території, але й ті, які існували в минулому. Це особливо цінне для краєзнавців тому, що дозволяє наочно показати здобувачам освіти зміни природних умов внаслідок господарської діяльності людини, економічний розвиток території, історію її заселення та формування мережі населених пунктів. Усе це виховує інтерес до рідного краю та сприяє розвитку почуття патріотизму.

Починаючи вивчення топонімії своєї місцевості, обов'язково треба знайти картографічні матеріали району дослідження (бажано різних років видання), опрацювати наявні літературні джерела та ознайомити учнів із топонімічною термінологією (див. додаток 2).

Аналізуючи існуючі літературні джерела щодо топонімії міста Харкова, нами було з'ясовано, що багато назв у місті пов'язано з певними історичними подіями, життям та діяльністю видатних особистостей, розвитком певних ремесел, господарської діяльності харків'ян[2-5]. Але, на жаль, серед мікротопонімів міста недостатньо досліджені біологічні назви вулиць, провулків різних районів Харкова. Це спонукало спрямувати дану роботу на вивчення, узагальнення вже існуючих біологічних назв та, можливо, внести пропозиції щодо більш активного використання біологічних назв у топоніміці Харкова. За ознаками природи топоніми розрізняються за особливостями рельєфу, водних об'єктів, видами рослин і тварин. Нами здійснена спроба систематизувати біологічні назви вулиць, провулків міста Харкова у розрізі адміністративних районів.

За підсумками аналізу літературних та картографічних джерел у розрізі районів біологічні назви розташовані таким чином:

1. Київський район – 19.
2. Шевченківський район – 18.
3. Слобідський район – 14.
4. Новобаварський район – 13.
5. Холодногірський район – 13.
6. Основ'янський район – 12.
7. Немишлянський район – 10.

8. Салтівський район – 4.

9. Індустріальний район – 0.

Разом – 103.

Враховуючи, що у Харкові налічується 3150 вулиць, то біологічні назви складають лише 3,3%. Із районів виділяються Шевченківський, Київський, що можна пояснити наявністю приватного сектору, який поступово заселяв названі райони, здійснював озеленення місця проживання і давав відповідні назви вулицям, провулкам. В основі назв вулиць закладені види дерев, які були висаджені мешканцями. Переважають назви похідні від цих дерев: береза, сосна, яблуня, верба, груша, дуб, вишня, каштан, абрикос. Серед назв куців виділяються бузок, калина, терен. Нижче наводиться перелік назв «біологічних» вулиць, провулків, в'їздів Харкова у розрізі районів.

Київський район

1. Абрикосова вулиця
2. Березівська вулиця
3. Березівський в'їзд
4. Бузкова вулиця
5. Бузковий провулок
6. Зелений провулок
7. Квітуча вулиця
8. Квітучий провулок
9. Квітковий провулок
10. Лісова вулиця
11. Лісопарківська вулиця
12. Луговий провулок
13. Очеретянська вулиця
14. Садова вулиця
15. Садовий провулок
16. Садовий бульвар
17. Хвойна вулиця
18. Хвойний провулок

19. Черемушний провулок

Шевченківський район

1. Білої акації вулиця
2. Ботанічна вулиця
3. Ботанічна набережна
4. Ботанічний провулок
5. Букова вулиця
6. Вишневий провулок
7. Жовтої троянди вулиця
8. Калинова вулиця
9. Кипарисова вулиця
10. Клеверний провулок
11. Липова вулиця
12. Лугова вулиця
13. Садова вулиця
14. Тернова вулиця
15. Терновий провулок
16. Червоної троянди вулиця
17. Шовковична вулиця
18. Шовковичний в'їзд

Слобідський район

1. Вишнева вулиця
2. Вишневий провулок
3. Вишневий в'їзд
4. Зернова вулиця
5. Зерновий провулок
6. Зерновий проїзд
7. Каштанова вулиця
8. Кедровий провулок
9. Кедровий проїзд

10. Польова вулиця
11. Польовий провулок
12. Садовий проїзд
13. Садовопаркова вулиця
14. Жасміновий бульвар

Новобаварський район

1. Біологічна вулиця
2. Бузковий провулок
3. Конопляна вулиця
4. Конопляний провулок
5. Конопляний в'їзд
6. Кленова вулиця
7. Соняшникова вулиця
8. Соняшниковий провулок
9. Соняшниковий в'їзд
10. Горобінова вулиця
11. Плодовий в'їзд
12. Садова вулиця
13. Соснова вулиця

Холодногірський район

1. Вербна вулиця
2. Вербний провулок
3. Виноградна вулиця
4. Виноградний провулок
5. Гречаний провулок
6. Грушева вулиця
7. Дубова вулиця
8. Дубовий провулок
9. Листяний провулок
10. Лісова вулиця

11. Підлісна вулиця
12. Ягідна вулиця
13. Ягідний провулок

Основ'янський район

1. Біологічна вулиця
2. Біологічний провулок
3. Біологічний в'їзд
4. Зелена вулиця
5. Зелений провулок
6. Зелений гай вулиця
7. Лугопаркова вулиця
8. Маковий провулок
9. Оранжева вулиця
10. Сінна вулиця
11. Сінний провулок
12. Черемушна вулиця

Немишлянський район

1. Новосадова вулиця
2. Садовопаркова вулиця
3. Капустянська вулиця
4. Капустянський провулок
5. Луговий проїзд
6. Фруктовий провулок
7. Яблунева вулиця
8. Яблуневий провулок
9. Яблуневий проїзд
10. Яблуневий в'їзд

Салтівський район

1. Квітучий провулок
2. Малинівська вулиця

3. Тополева вулиця

4. Садовонабережна вулиця

Індустріальний район

На жаль, в Індустріальному районі відсутні біологічні назви.

Практично відсутні біологічні назви у Салтівському районі, що пояснюється тим, що він зовсім «молодий», почав активно забудовуватися в 1970-1980 роках ХХ століття, а тому назви більш сучасні або навпаки історичні. Стосовно Індустріального району, на наш погляд, назви його вулиць тісно пов'язані з розвитком промислових підприємств і випуском продукції у ньому, тож витіснили будь-які біологічні. Але зараз йде активне обговорення щодо зміни назв окремих вулиць міста, а тому сподіваємося, що географія біологічних назв поповниться у цих двох районах.

За даними міської топонімічної комісії у Харкові потребують заміни назв близько 500 вулиць. На останній сесії Харківської міської ради (18.08.2023) було прийнято рішення про перейменування 10 вулиць, зокрема, вулиця Маяковського стала вулицею Миколи Хвильового (український письменник, жив у Харкові), вулиця Целіноградська – вулицею Мирослава Мисли (український військовий, випускник ХНУ ім. Каразіна, загинув у 2016 році на Луганщині), вулиця Молодої Гвардії – вулицею Добровольців тощо. Мер Ігор Терехов заявив, що об'єкти топоніміки, пов'язані з Росією, будуть перейменовуватися і надалі. «Частина вулиць ми називаємо на честь героїв, які загинули, захищаючи рідну землю, частину – в пам'ять про українських діячів, а іншим повертаємо історичні назви, що були змінені у радянський час. Крок за кроком будемо рухатися у цьому напрямку» - заявив мер. На жаль, серед нових назв вулиць відсутні біологічні назви, але ми сподіваємося, що настане мирний час і вулиці Харкова «зазеленіють».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до закону України «Про географічні назви щодо декомунізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України» №7253 від 22 квітня 2023 року.
2. Кононенко О.Є., Шульженко Л.С. Харківщинознавство: Навч. посібник для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. /За ред. к.п.н. ректора ХОНМІБО Л.Д. Покроєвої. – Х.: Гімназія, 2002.
3. Харків справочник по названіям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... /Составители: Е.Н. Дмитриева, Е.В. Дьякова, Н.М. Храченко; под общ. ред. С.М. Куделко – Харьков: «Издательство «САГА», 2011. – 432с.
4. Ярещенко А.П. Харків'яни: Хто вони? – Х.: Прапор, 2004. -240с.
5. Ярещенко А.П., Перепеча А.М. Топонімічний словник Харківщини. – Х.:1991. – 117с.

Додаток 1

Управління освіти Харківського облвиконкому
Кафедра фізичної географії та картографії Харківського державного університету
Харківська обласна станція юних туристів

Запрошують взяти участь у Всеукраїнській історико-географічній експедиції
учнівської молоді

„МІКРОТОПОНІМИ УКРАЇНИ“

яка проводиться з метою відродження втрачених географічних назв малих об'єктів
виховання у підрастаючого покоління любові до рідної землі, поваги до
історичного минулого свого краю.

ЗАВДАННЯ ЕКСПЕДИЦІЇ:

- розширення і поглиблення знань з історії та географії рідного краю;
- збирання давніх (історичних) географічних назв на незначній за площею і протяжністю місцевості,
в межах адміністративних територій;
- вивчення історії походження географічних назв;
- створення національного банку давніх (історичних) географічних назв України з подальшим їх
використанням при складанні картографічної продукції для державних потреб.

Учасники експедиції виявляють, уточнюють місцеві (народні) назви географічних
об'єктів, з'ясовують історію їх походження та мову назви об'єкту з перекладом назви
іншомовного походження.

Відомості про кожний мікротопонім фіксуються на окремих картках обліку та нано-
сяться на схему розміщення мікротопонімів.

КАРТКА ОБЛІКУ МІКРОТОПОНІМІВ

(назва села, району, області)

1. Назва об'єкту та її варіанти _____
(обов'язково ставити знак наголосу)

2. Рід об'єкту: _____
(історична частина населеного пункту, урочище, гідрографічний, рослинний, геоморфологічний,
геологічний об'єкт тощо)

3. Походження назви: _____

4. Мова назви _____
(з якої мови надається назва)

5. Місцеположення _____
(подається по відношенню до центру населеного пункту в кілометрах (метрах) і азимуту напрямку)

6. Відомості про виконавця (виконавців) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, клас, школа, поштова адреса)

Зразок найпростішої схеми розміщення мікротопонімів

Центр населеного
пункту

Урочище «Хрестів»

Назва населеного пункту

«Листопадівка» півн.-зах. частина,
складається з 6 вулиць: Квітнева,
Київська,...

оз. Лебедине

Зібрані матеріали керівники груп повинні обов'язково завірити в районних державних адміністраціях, сільських радах або архі-
вах і надіслати до обласної станції юних туристів не пізніше 15 листопада 1996 р. за адресою:
м. Харків, вул. Танкопія 15/2 тел. 92-13-82

Учнівські колективи та їх керівники, які надішлють найбільш глибокі дослідження, будуть нагороджені Грамотами обласного
управління освіти, обласної станції туристів та путівками в профільні табори.

Додаток 2

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ТОПОНІМІВ

(автор Ярещенко А.П.)

Абіонім – власне ім'я неживого об'єкта або явища, створеного людиною або природою. До абіонімів належать топоніми, космоніми, астроніми, астротопоніми.

Агронім – різновид урбаноніма. Назви площ, ринків та земельних угідь.

Акронім – назва, утворена шляхом складання початкових букв слів.

Алонім – варіантне найменування будь-якого об'єкта.

Андронім – різновид антропоніма.

Анемонім – різновид оніма. Назва стихійного лиха.

Анойконім – власна назва незаселеного об'єкта.

Антропонім – розряд онімів. Будь-яке власне ім'я, яке має людина.

Антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає антропоніми.

Антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає антропоніми.

Антропомінікон – словник або список антропонімів.

Антропонімія – сукупність антропонімів.

Апелятив – загальна назва.

Астронім – різновид оніма. Власна назва окремого небесного тіла.

Батіонім – власна назва об'єкта підводного океанічного ландшафту.

Гелонім – різновид гідроніма. Власна назва будь-якого болота, мокви, трясовини.

Генонім – власне ім'я роду, покоління та їхніх підрозділів.

Географічний термін (детермінатив) – слово, яке позначає певну географічну реалію.

Географічна назва – (див.) **топонім**.

Геонім – різновид астротопоніма. Власна назва будь-якого природного об'єкта.

Гідронім – різновид топоніма. Власна назва будь-якого водного об'єкта.

Гідроніміка – розділ топоніміки, який вивчає гідронімію.

Годонім – різновид урбаноніма. Назва лінійного об'єкта в місті (проспекта, вулиці...).

Дримонім – різновид топоніма. Власна назва лісної ділянки, лісу, бору...

Дромонім – різновид топоніма. Власна назва будь-якого шляху сполучення.

Ергонім – власна назва будь-якого підприємства, закладу, шахти, колгоспу, радгоспу...

Етнонім – назва етносу, в тому числі племені, племінного союзу, народу, народності ...

Етнотопонім – назва, утворена від етноніма.

Зоонім – власна назва, ім'я, прізвисько тварини.

Криптонім – вигадана (зашифрована) назва міста, місцевості.

Літонім – різновид топоніма. Власна прибережного об'єкта(каменю, рифу, фіорду).

Макротопонім – власна назва великого географічного об'єкта.

Мікротопонім – власна назва невеликого природного об'єкта.

Номінація – називання, найменування.

Ойкдомонім – власна назва будови.

Ойконім – власна назва будь-якого поселення.

Ойконіміка – розділ топоніміки, який вивчає ойконіми.

Ойконімія – сукупність ойконімів.

Онім – будь-яка топонімічна або ономастична назва.

Ономасіологія(ономатологія) – наука про позначення, найменування апелятивів та антропонімів.

Ономастикон – словник або список будь-яких власних імен.

Ономатологія – те саме, що і ономасіологія.

Оронім – власна назва будь-якого елемента земної поверхні.

Регіононім – власна назва регіону, відібраного дослідником для ономастичного вивчення.

Топонім – власне найменування географічного об'єкта.

Топонімізація (*апелятива*) – вид онімізації. Перехід загальної назви у топонім.

Топоніміка – розділ ономастики, який вивчає топоніми, закономірності їх виникнення, розвитку та функціонування.

Урбанонім – власна назва будь-якого міського географічного об'єкта.

Урочище – невеликий об'єкт, який виділяється своїм ґрунтом, рослинністю з оточуючого ландшафту, в тому числі ділянка ділянка лісу, частина яру, балки, болота, місце під і понад урвищем, навколо урвища.

Хоронім – власна назва будь-якої території.